

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι - Νομιμότητα και παρανομία

Δρ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΓΕΝΑ-ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
Δικαστής, Ειρηνοδικείο Αθηνών

Περίληψη

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, που παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να συμμετέχουν ελεύθερα σε πορείες και διαδηλώσεις, θεωρείται ότι είναι απόρροια της «άμεσης δημοκρατίας» και αποτελεί μέσο συλλογικής έκφρασης γνώμης στις σύγχρονες πολιτείες. Καταχρώνεται ήδη από τον προηγούμενο αιώνα σε όλα σχεδόν τα Συντάγματα των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης και προστατεύεται από Διεθνείς Συμβάσεις και κείμενα. Η ακώλυτη άσκηση του δικαιώματος έχει ανατεθεί σε θεσμικά όργανα -την Αστυνομία, η οποία μπορεί να παρίσταται στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις ή με αιτιολογημένη απόφαση να τις απαγορεύει, όταν χρειάζεται να διασφαλιστεί η δημόσια ασφάλεια. Ο συνδυασμός της τήρησης της αρχής της νομιμότητας και της αναλογικότητας θέτει ουσιαστικά τα όρια της επιτρεπόμενης αστυνομικής παρέμβασης, στις περιπτώσεις όπου επιβάλλονται περιορισμοί στο θεμελιώδες αυτό ατομικό δικαίωμα. Τα τελευταία χρόνια, το θέμα των δημοσίων συναθροίσεων, που αφορούν τις διαδηλώσεις έχει εξελιχθεί σε σημείο οξείας πολιτικής, κοινωνικής αλλά και ιδεολογικής αντιπαράθεσης. Ειδικότερα, οι διαδηλώσεις πραγματοποιούνται με υλικές ζημιές αλλά και ανθρώπινα θύματα, γεγονότα οριακά για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Η διατάραξη αυτή της κοινωνικοοικονομικής ζωής της χώρας, έχει ως αποτέλεσμα να διατυπώνονται αιτήματα περιορισμού του δικαιώματος. Η άσκηση βίας ως μέτρο επιβολής ή διατήρησης της δημόσιας τάξης, η οποία συνιστά την πιο έντονη και επαχθή μορφή κρατικής επέμβασης στη ζωή, στην ατομική ελευθερία και στην περιουσία των προσώπων, παραμένει ένα ευαίσθητο και διαχρονικό ζήτημα, που καθορίζει το περιεχόμενο του κράτους-δικαίου, σε κάθε εποχή.

Μεταξύ των ατομικών δικαιωμάτων, που προστατεύονται όχι μόνο από το Σύνταγμα, αλλά και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, συγκαταλέγεται και αυτό του «συνέρχεσθαι». Είναι το δικαίωμα, που παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να συμμετέχουν ελεύθερα σε πορείες και διαδηλώσεις, με σκοπό, ως απόρροια της «άμεσης δημοκρατίας», τη συλλογική έκφραση γνώμης στις σύγχρονες πολιτείες. Επιτρέπει δηλαδή στον πολίτη της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, να συμμετέχει στο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι, αφού με άμεση και επίκαιρη πίεση υποχρεώνει την κρατική εξουσία να λάβει υπόψη της το φερόμενο μήνυμα και να το συνεκτιμήσει κατά τη διαμόρφωση των αποφάσεων της. Έτσι, ως ένα δικαίωμα με ιδιαίτερη «δυναμική» για την ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος, θεωρήθηκε δικαίωμα καταστατικής σημασίας για τη δημοκρατία και κατοχυρώθηκε συνταγματικά, αφού χαρακτηρίστηκε ως «ζωτικός αέρας της δημοκρατίας», «απαραίτητο μέσο μιας άμεσης δημοκρατίας» «θεμέλιο της δημοκρατίας».

Ο Έλληνας συντακτικός νομοθέτης, επηρεασμένος από το Σύνταγμα του Βελγίου του 1831 [άρ. 19], το οποίο χρησίμευσε ως υπόδειγμα και για τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά Συντάγματα, προβλέπει στο Σύνταγμα του 1864 [άρ. 10] ότι «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνέρχεσθαι ησύχως και αόπλως· μόνον εις τας δημοσίας συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η αστυνομία. Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απαγορευθώσι, αν ως εκ τούτων επίκειται κίνδυνος εις την δημοσίαν ασφάλειαν». Το δικαίωμα κατοχυρώνεται και στα επόμενα Συντάγματα [1911, 1925, 1952]. Στο Σύνταγμα του 1968 και σ' αυτό του 1973 [άρ. 18], προβλέπεται, μετά την επιβολή της δικτατορίας και με την αιτιολογία του κινδύνου διασάλευσης της δημοσίας τάξης, υποχρέωση γνωστοποίησης των δημοσίων συναθροίσεων στην αρμόδια αστυνομική αρχή.

Το ισχύον Σύνταγμα 1975/1986/2001 [άρ. 11] προβλέπει ότι «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα» και ότι «μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται η αστυνομία. Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει». Φορείς επομένως του δικαιώματος, σύμφωνα με το Σύνταγμα, είναι μόνο οι Έλληνες. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει απαγόρευση για τις τυχόν συναθροίσεις αλλοδαπών, η ρύθμιση των οποίων επαφίεται κατ' αρχή στον κοινό νομοθέτη, με την επιφύλαξη των δεσμεύσεων των σχετικών διεθνών συμβάσεων.

Διατάξεις για τη διοργάνωση δημοσίων συναθροίσεων βρίσκουμε σήμερα και στον Ιδρυτικό Νόμο της Ελληνικής Αστυνομίας [Ν. 1481/1984 «περί Οργανισμού Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως»]. Το Ν.Δ. 794/1971 «περί δημοσίων συ-

ναθροίσεων», το οποίο εκδόθηκε στα πλαίσια του δικτατορικού καθεστώτος, εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα, αν και περιέχει πολλές αντισυνταγματικές διατάξεις, δεδομένου ότι, αν και έχουν περάσει 35 χρόνια από την υιοθέτηση του Συντάγματος, ο αναφερόμενος σ' αυτό «νόμος», δεν έχει ακόμη ψηφιστεί. Κατ' εξουσιοδότηση του Ν.Δ. 794/1971 εκδόθηκε και το Β.Δ. 168/1972 «περί καθορισμού των χώρων πόλεων τινών εις τους οποίους απαγορεύεται η πραγματοποίησις δημοσίων συναθροίσεων εν υπαίθρῳ και η διέλευσις κινουμένων τοιούτων», το οποίο παραμένει σε ισχύ και αποτελεί τον ισχύοντα Κανονισμό διάλυσης υπαίθριων συναθροίσεων. Σχετικός επίσης είναι ο Ν. 1841/1989 «Ανθρώπινα Δικαιώματα» [Κύρωση πρωτοκόλλου 8 της ΔΣ].

Ο όρος «συνάθροιση» συναντάται και στα κείμενα των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα [άρθρα 170, 171, 189] ως και σε Διεθνή κείμενα, όπως στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία αναγνωρίζει ότι «παν πρόσωπο έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς» [άρ. 11 παρ. 1] και στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα [άρ. 21].

Η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [άρ. 15] επαναλαμβάνει την ίδια διάταξη, παραλείποντας τον όρο «χωρίς όπλα», ενώ ο Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών, κατοχυρώνει το δικαίωμα του συνέρχεσθαι χωρίς τους περιορισμούς της ήσυχης και άοπλης συνάθροισης, παραλείπει τον όρο «δημοκρατική κοινωνία» και αντικαθιστά τον όρο «δημόσια ασφάλεια και υγεία» με τον όρο «ασφάλεια και υγεία των άλλων». Κρίνεται ενδιαφέρον και σημαντικό για τη σημερινή εποχή, να αναφερθεί η δυνατότητα που παρέχει στο άτομο η εξέλιξη της τεχνολογίας, να «ασκήσει το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και δια μέσου του διαδικτύου. Έτσι, μια συχνά χρησιμοποιούμενη στο διαδίκτυο τα τελευταία χρόνια, μια μορφή ειρηνικής και νόμιμης διαμαρτυρίας, αντίστοιχη με την καθιστική διαμαρτυρία, όπως υποστηρίχθηκε, είναι η «D-DOS επίθεση». Η επίθεση αυτή αφορά τη συνεχή επιδρομή με «άχρηστες πληροφορίες», από πολλούς χρήστες εναντίον μιας ιστοσελίδας. Η επίθεση μπορεί να επιβραδύνει ή να θέσει εκτός λειτουργίας την ιστοσελίδα, μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα. Είναι το ίδιο, όπως όταν οι διαδηλωτές έξω από ένα κτίριο διακόπτουν κάθε δραστηριότητα, μέχρι να τελειώσει η διαδήλωση ή πορεία. Οι περισσότερες εθνικές νομοθεσίες και οι Συμβάσεις για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα δεν έχουν ακόμη καθορίσει ποιες διαδικτυακές μορφές διαμαρτυρίας είναι νόμιμες και πως πρέπει να προστατευτούν. Πιστεύεται όμως ότι, εξαιτίας των ομοιοτήτων της με αυτήν της εκτός δικτύου διαδήλωσης, είναι νόμιμη μορφή διαμαρτυρίας και ότι η ποινικοποίησή της θα έχει αρνητικές συνέπειες για τη δημοκρατία.

Η πρώτη «D-DOS επίθεση» σημειώθηκε το 1997, με στόχο τις κυβερνητικές

ιστοσελίδες του Μεξικού σε ένδειξη συμπαράστασης προς τους Ζαπατίστας. Τα τελευταία χρόνια υπήρξαν ποικίλες διαδηλώσεις με τη μορφή της «D-DOS επίθεσης». Αξιοσημείωτη είναι η «επίθεση» στη Mastercard, Visa, Pay-Pal, σε απάντηση προς τις εταιρίες αυτές, επειδή διέκοψαν τη χρηματοδότηση και τις χορηγίες στο Wikileaks, ως και η «επίθεση» στο διακομιστή της Sony για διαμαρτυρία ενάντια σε δικαστική υπόθεση της εταιρείας κατά του G. Hotz, ο οποίος προώθησε την εξέλιξη ενός λογισμικού, που επέτρεπε να «ξεκλειδώνει» και να τροποποιεί παιχνίδια. Έχουν σημειωθεί ακόμη «D-DOS επιθέσεις» σε κυβερνητικές ιστοσελίδες της Μέσης Ανατολής και της Β. Αφρικής κατά την «Αραβική Ανοιξη». Κατά την διάρκεια της «Formula 1 Grand Prix» στο Μπαχρέιν το 2012 υπήρξε «επίθεση» σε ιστοσελίδες της «Formula» σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη διεξαγωγής της, παρά την ανησυχητική κατάσταση για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην χώρα.

Το 2011 υπήρξαν συλλήψεις και δικαστικές υποθέσεις για συμμετοχή σε «D-DOS επιθέσεις», στην Ολλανδία, Ισπανία, Τουρκία, Αγγλία και Ηνωμένες Πολιτείες.

Το 2011, όταν υπόθεση «επίθεσης D-DOS» κατά της αεροπορικής εταιρείας Luftansa, εξαιτίας συμμετοχής της τελευταίας στην απέλαση παράνομων μεταναστών με πολιτικά κίνητρα, έφθασε στο δικαστήριο, αυτό αναγνώρισε την επίθεση ως νόμιμη μορφή διαμαρτυρίας και όχι ως αδίκημα.

Πρόσφατα, γερμανικό δικαστήριο αποφάνθηκε ότι όταν η «επίθεση D-DOS» χρησιμοποιείται ως μέσο εκβιασμού, είναι δυνατό να στοιχειοθετεί ποινή φυλάκισης μέχρι 10 χρόνια.

Τέλος υποστηρίζεται ότι η «επίθεση D-DOS» μπορεί να παραβιάζει το δικαίωμα έκφρασης κάποιων ατόμων και αυτό της πρόσβασης στην πληροφορία. Επομένως, αφού δεν έχει ποινικοποιηθεί, πρέπει να εκτιμώνται τα αποτελέσματά της ως μορφή διαμαρτυρίας και να αντισταθμίζονται με τα προσβαλλόμενα δικαιώματα.

Η άσκηση βίας ως μέτρο επιβολής ή διατήρησης της δημόσιας τάξης, η οποία συνιστά την πιο έντονη και επαχθή μορφή κρατικής επέμβασης στη ζωή, στην ατομική ελευθερία και στην περιουσία των προσώπων, παραμένει ένα ευαίσθητο και διαχρονικό ζήτημα, που καθορίζει το περιεχόμενο του κράτους-δικαίου, σε κάθε εποχή.

«Το Κράτος είναι μια σχέση εξουσίας ανθρώπων πάνω σε ανθρώπους...» το πότε και γιατί οι άνθρωποι υποτάσσονται, ποιες εσωτερικές αιτίες δικαιολογούν αυτήν την εξουσία και σε ποια εξωτερικά μέσα στηρίζεται η εξουσία, είναι ένα ζήτημα που απασχόλησε τον Βέμπερ και το οποίο προσπάθησε να επιλύσει, μέσα από την ανάλυση των τύπων εξουσίας. Σύμφωνα με το διάσημο κοινωνιολόγο, ο οποίος αναλύει το ζήτημα της νομιμοποίησης των θεσμών του

κράτους και το συνδέει με την κοινωνική συνείδηση και αναγνώριση, η «νομιμότητα μέσα από την οποία αναδεικνύεται και λειτουργεί η κρατική εκουσία, συνιστά θεμέλιο της δημοκρατικής συγκρότησης του κράτους». Σε αυτό το πλαίσιο, το ορθολογικό κράτος συνδέεται «μοιραία» με την εξουσία, που θεμελιώνεται σε δύο μηχανισμούς για την πρόληψη του κοινωνικού ελέγχου. Ο ρόλος των οργάνων και των υπηρεσιών του κράτους και η «αναγνώριση» των απασχολουμένων σε αυτά ως «οργάνων» ή «εκπροσώπων» του κράτους αναδεικνύουν το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης χρήσης φυσικής δύναμης για την ενίσχυση της τάξης του κράτους. Έτσι η χρήση βίας, ως ύστατο και εξαιρετικό μέτρο άσκησης της αστυνομικής εξουσίας, για την πρόληψη, επιβολή, διατήρηση ή αποκατάσταση της δημόσιας τάξης, κατά την άσκηση του «δικαιώματος του συνέρχεσθαι», αν και θίγει ιδιαίτερα σημαντικά αγαθά του ατόμου, όπως την ελευθερία, την τιμή, τη σωματική ακεραιότητα ή τη ζωή, έχει αρχικά ένα τεκμήριο νομιμότητας, αφού εμφανίζεται ως ενάσκηση δικαιώματος η εκπλήρωση καθήκοντος, που αίρει τον άδικο χαρακτήρα των προσβολών [άρ. 20 ΠΚ].

Στην Ελλάδα, η εξουσία αστυνόμευσης όλης της επικράτειας ανατίθεται στο Σώμα της Ελληνικής Αστυνομίας [ΕΛ.ΑΣ], το οποίο ιδρύεται με τον Νόμο 1481/1984 «Οργανισμός Δημόσιας Τάξης». Ο πρώτος αυτός οργανικός νόμος της ΕΛ.ΑΣ συμπληρώνεται στη συνέχεια με το νόμο 2800/2000 «Αναδιάρθρωση Υπηρεσιών Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, σύσταση Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας και άλλες διατάξεις». Τα νομοθετήματα αυτά, που αποτελούν το δίκαιο της δημόσιας τάξης, αφενός προσδιορίζουν το περιεχόμενο και την έκταση της αστυνομικής δραστηριότητας, αφετέρου χαράσσουν τα όρια της τελευταίας, διασφαλίζοντας τα συνταγματικά κατοχυρωμένα και νομοθετικά διαμορφωμένα δικαιώματα του πολίτη, που αναπόφευκτα περιορίζονται από την άσκηση της αστυνόμευσης.

Συγκεκριμένα, το ένοπλο αυτό σώμα Ασφάλειας, έχει ως κύρια αποστολή του, την εξασφάλιση της δημόσιας ειρήνης και ευταξίας, της απρόσκοπτης κοινωνικής διαβίωσης των πολιτών, την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος και την προστασία του κράτους και του δημοκρατικού πολιτεύματος στο πλαίσιο της συνταγματικής τάξης. Για την πραγματοποίηση των σκοπών αυτών, τα αστυνομικά όργανα προβαίνουν σε ενέργειες, νομικές ή υλικές, που είναι κατά την κρίση τους, αναγκαίες, με βάση την ιδιομορφία της βιοτικής περίπτωσης, που έχουν κάθε φορά να αντιμετωπίσουν. Μεταξύ των ενεργειών αυτών συγκαταλέγεται κατ' εξοχήν ο καταναγκασμός, δηλαδή η απειλή ή / και η χρήση βίας.

Σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα [άρ. 13 περ. δ] «σωματική βία συνιστά και η περιαγωγή άλλου σε κατάσταση αναισθησίας ή ανικανότητας για αντί-

σταση με υπνωτικά ή ναρκωτικά ή άλλα ανάλογα μέσα». Από την καθηγήτρια Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, ως βία έχει οριστεί «η χρησιμοποίηση μιας μυικής, ηλεκτρικής, μαγνητικής ή άλλης δύναμης, η οποία μεταβιβάζεται με τρόπο φυσικό επάνω στο ανθρώπινο σώμα ή σ' ένα πράγμα, εφόσον μέσω αυτής επιχειρείται να καμφθεί η αντίσταση ενός ατόμου και η ενέργεια που χρησιμοποιείται είναι πράγματι πρόσφορη γι' αυτόν τον σκοπό». Σύμφωνα δε με τον καθηγητή Δ. Σπινέλη, βία είναι «κάθε συμπεριφορά που συνιστά παρουσία πρόκληση κακού και είναι προορισμένη και πρόσφορη κατά την αντίληψη του δράστη να υπερνικήσει την αντίσταση που ο εξαναγκαζόμενος, είτε είχε προβάλει είτε αναμένεται να προβάλλει». Ο καθηγητής Ι. Μανωλεδάκης θεωρεί ότι «η εξασκούμενη από το δράστη υλική δύναμη ή απλή κίνηση πρέπει να επενεργεί πάνω στο σώμα του θύματος. Δεν αρκεί δηλαδή η ενέργεια του δράστη να προκαλεί φόβο και τρόμο στο θύμα, ούτε καν με τη μορφή της νευρικής διαταραχής, που μπορεί να έχει ακόμα και ορατά σωματικά συμπτώματα. Απ' την άλλη μεριά δεν αρκεί να πρόκειται για ψάυση του σώματός του, ώστε να μιλήσουμε για άσκηση βίας πάνω σε κάποιον. Και τούτο γιατί η επενέργεια της δύναμης πάνω στο σώμα του θύματος πρέπει να σημαίνει γι' αυτό στέρηση αντίστοιχης ελευθερίας στην κίνηση-δυνατότητα να λειτουργήσει όπως θα λειτουργούσε αν δεν επενεργούσε πάνω του η ξένη δύναμη».

Η βία μπορεί να ασκηθεί από τα αστυνομικά όργανα είτε ως σωματική είτε ως ψυχολογική. Η σωματική βία μπορεί να είναι απόλυτη, όταν δεν καταλείπει στον εξαναγκαζόμενο περιθώριο αυτόβουλης ενέργειας ή εξαναγκάζουσα, όπου ναι μεν υπάρχει βουλευτική κυριαρχία του δρώντος στις σωματικές του κινήσεις, αλλά η βούλησή στη συγκεκριμένη μορφή αποτελεί προϊόν ψυχολογικού καταναγκασμού, ο οποίος ασκήθηκε από τρίτο. Στον τελευταίο αυτό όρο, υπάγεται τόσο η ψυχοσωματική όσο και η καθαρά ψυχολογική βία, δηλαδή η απειλή.

Ωστόσο, η χρήση βίας οιασδήποτε μορφής, ως μέσο επιβολής ή διατήρησης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, συνιστά ιδιαίτερα επαχθή μορφή κρατικής επέμβασης στο πεδίο της προσωπικής ελευθερίας, της ιδιωτικότητας και της ελεύθερης γενικά εκδήλωσης και ανάπτυξης της προσωπικότητας των πολιτών. Με την εκδήλωση της κρατικής βίας δοκιμάζεται σε κάθε περίπτωση και με ιδιαίτερη ένταση το ουσιαστικό περιεχόμενο του κράτους δικαίου, γι' αυτό και η προσφυγή των αστυνομικών οργάνων στην απειλή ή στη χρήση φυσικού καταναγκασμού υπόκειται σε ισχυρούς τυπικούς και ουσιαστικούς περιοριστικούς όρους.

Ένα πλέγμα διατάξεων [Ν. 2800/2000, Π.Δ. 141/1991, ειδικοί ποινικοί νόμοι, διατάξεις δικονομικού ποινικού δικαίου], εξειδικεύει το περιεχόμενο της προληπτικής ή κατασταλτικής άσκησης της αστυνομικής αρμοδιότητας, κα-

θώς και τη νόμιμη άσκηση συγκεκριμένων καθηκόντων των αστυνομικών οργάνων, προσδιορίζοντας ειδικότερα τους περιορισμούς, στους οποίους υπόκειται η δράση τους, δηλαδή «το πότε πρέπει να κάνει τί ο αστυνομικός».

Παρά το πλήθος των διατάξεων, που ρυθμίζουν την άσκηση της αστυνομικής αρμοδιότητας, αλλά και ειδικότερα την άσκηση του αστυνομικού καταναγκασμού, δεν είναι δυνατή η πλήρης αποτύπωση, μέσα στο εκάστοτε ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, όλων των συγκεκριμένων όρων άσκησής τους για κάθε επιμέρους περίπτωση, όπου η εκδήλωσή τους δικαιολογείται από την εξυπηρέτηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Το νομικό πλαίσιο, ως ρύθμιση γενική και αφηρημένη, τυποποιεί ομάδες συμπεριφορών και καταστάσεων, ως επικίνδυνων για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια, με βάση τα γενικά χαρακτηριστικά, που αυτές φέρουν. Ενόψει όμως της απέραντης ποικιλίας των μορφών, που ενδέχεται να λάβει η διακινδύνευση των ζωτικών εννόμων αγαθών και δικαιωμάτων, την ασφάλεια των οποίων εγγυάται σύμφωνα με το πολίτευμα η ύπαρξη της ΕΛ.ΑΣ., οι προϋποθέσεις με τις οποίες δικαιολογείται η άσκηση συγκεκριμένων όψεων της αστυνομικής αρμοδιότητας όπως ο καταναγκασμός, περιγράφονται από τον νόμο με τη χρήση αόριστων αξιολογικών εννοιών.

Ανατίθεται έτσι στη διακριτική ευχέρεια της ΕΛ.ΑΣ η αρμοδιότητα εξειδίκευσης των αορίστων αξιολογικών εννοιών, που διατυπώνει η νομοθεσία. Έχουν δηλαδή τα αστυνομικά όργανα τη δυνατότητα να κρίνουν τη συνδρομή των νομίμων λόγων, που θα περιορίσουν την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια κάποιου ή κάποιων. Το ζήτημα συναρτάται με την ιδιαιτερότητα, που διαθέτει από τη φύση της η αστυνομική δράση, η οποία προκειμένου να είναι άμεση και αποτελεσματική, οφείλει να ανταποκρίνεται με επάρκεια και ευελιξία στις εκάστοτε ειδικές συνθήκες διακινδύνευσης έννομων αγαθών, είτε αυτές σχετίζονται με τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, είτε με την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών, είτε και με την διασφάλιση της ζωής και της ακεραιότητας των ιδίων των αστυνομικών, οι οποίοι συχνά βρίσκονται κάτω από συνθήκες ιδιαίτερα δύσκολες και πιεστικές. Για τον λόγο αυτό, η αστυνομική αρμοδιότητα, που ασκείται κατά διακριτική ευχέρεια και η οποία ελέγχεται από τα διοικητικά δικαστήρια, ως προς την καλή χρήση και την τήρηση των άκρων ορίων της, πρέπει να διέπεται από την αρχή του προσφορότερου μέσου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου δημόσιου σκοπού.

Έτσι, ακόμη και εάν δικαιολογείται η προσβολή συγκεκριμένου έννομου αγαθού του πολίτη, η κρατική επέμβαση μπορεί νόμιμα να περιορίσει την ελευθερία του ατόμου ή άλλα δικαιώματά του, μόνον σε όση έκταση συντρέχει ανάγκη θεραπείας του δημοσίου συμφέροντος και μόνον εφόσον συ-

ντρέχουν οι ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις περιορισμού των δικαιωμάτων του, με τρόπο μάλιστα, που να εναρμονίζεται με τις αρχές της νομιμότητας και αναλογικότητας.

Ο συνδυασμός της τήρησης της αρχής της νομιμότητας και αυτής της αναλογικότητας, θέτει ουσιαστικά τα όρια της επιτρεπόμενης αστυνομικής παρέμβασης, στις περιπτώσεις όπου επιβάλλονται περιορισμοί στα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα. Οι αρχές αυτές προσδιορίζουν, στην περίπτωση, που παρέχεται από το νόμο διακριτική ευχέρεια να ενεργήσει ο αστυνομικός, τα μέσα, που κάθε φορά αρμολίζουν, για να προληφθεί η προσβολή ή να αποκατασταθεί το πληττόμενο αγαθό, με τρόπο έγκαιρο και αποτελεσματικό.

Εξάλλου, η συνεπής τήρηση της αρχής της νομιμότητας και αναλογικότητας και ειδικότερα, η συστηματική επίκληση και αξιοποίησή τους από την πλευρά των αστυνομικών, αναδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική, όχι μόνο για την επιβολή αστυνομικών μέτρων και περιορισμών των δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά και για την επιβεβαίωση της νομιμότητας των αστυνομικών ενεργειών, όταν αυτή αμφισβητείται.

Η αρχή της αναλογικότητας, η οποία πρωτοεμφανίστηκε στο γερμανικό αστυνομικό δίκαιο, θεμελιώνεται ρητά στα ελληνικά Συντάγματα του 1975, 1986, 2001 [άρ. 25 παρ. 1], αλλά και σε ειδικές διατάξεις της αστυνομικής νομοθεσίας [Π.Δ. 538/1989, Π.Δ. 141/1991], οι οποίες αναφέρονται στους κανόνες υπηρεσιακής συμπεριφοράς των αστυνομικών, και στα μέτρα που λαμβάνουν για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους.

Η αρχή της αναλογικότητας αναλύεται σε τρεις επιμέρους αρχές, την αρχή της αναγκαιότητας, της καταλληλότητας και της αναλογικότητας με στενή έννοια.

Σύμφωνα με την αρχή της αναγκαιότητας, η λήψη μέτρων βίας από αστυνομικά όργανα δικαιολογείται αρχικά εφόσον ασκείται κατ' εξαίρεση και είναι απολύτως αναγκαία. Η αναγκαιότητα θεμελιώνει ή θα μπορούσε να λεχθεί επιτρέπει τη λήψη του αστυνομικού μέτρου. Σύμφωνα με την αρχή της καταλληλότητας, το μέτρο που χρησιμοποιεί η αστυνομική αρχή πρέπει να είναι πρόσφορο, δηλαδή ικανό να οδηγήσει στην πραγματοποίηση του προβλεπόμενου από το νόμο σκοπού. Η αρχή της αναλογικότητας με στενή έννοια, επιβάλλει την ύπαρξη εύλογης σχέσης μεταξύ του συγκεκριμένου μέτρου και του επιδιωκόμενου σκοπού. Η τελευταία δε αυτή αρχή αναλύεται και στις επιμέρους αρχές της ελάχιστης δυνατής προσβολής ή του ηπιότερου μέσου, την αρχή της αποφυγής ασύμμετρων ή δυσανάλογων συνεπειών και την απαγόρευση της χρονικής ασυνέπειας ή υπερβολής.

Η αστυνομία αποτελεί τον κύριο εκφραστή του όρου «δημόσια ένοπλη δύναμη», δηλαδή τον δημόσιο φορέα, ο οποίος, με βάση το νόμο, είναι αρμόδιος

να ασκεί υλική και ψυχολογική βία με την χρήση των όπλων. Η ένοπλη αστυνομική βία αποτελεί το κατεξοχή άμεσο και επώδυνο μέτρο κρατικού καταναγκασμού, για το λόγο αυτό, πρέπει να κινείται, πάντοτε, μέσα σε καθοριζόμενα από την αρχή της αναλογικότητας, πλαίσια. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία [Ν. 3169/2003], προσδιορίστηκαν οι προϋποθέσεις νόμιμης χρήσης, οι αρχές που οφείλουν να τη διέπουν καθώς και οι ειδικότερες προϋποθέσεις καταλληλότητας του αστυνομικού, προκειμένου να μπορεί να φέρει και να χρησιμοποιεί τον οπλισμό του.

Ειδικότερα [διάταξη 3] προβλέπεται ότι, κατά τη χρήση πυροβόλου όπλου, εφαρμόζονται οι αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, σύμφωνα με τις οποίες, ο αστυνομικός οφείλει να εξαντλήσει την ηπιότερη μορφή χρήσης αυτού και την απόλυτα αναγκαία και ήπια μορφή προσβολής. Αντίστοιχη εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας εξειδικεύεται στις διατάξεις του πιο πάνω νόμου, κατά τη χρήση όπλου, η οποία κλιμακώνεται, κατά αξιολογική διαβάθμιση, από την πιο ήπια (εκφοβιστικός περιορισμός) στην επαχθέστερη μορφή της (πυροβολισμός εξουδετέρωσης).

Οι Βασικές Αρχές των Η.Ε. για την χρήση βίας και πυροβόλων όπλων, από αξιωματούχους επιβολής του Νόμου, αναφέρουν ότι «οι αξιωματούχοι δεν θα χρησιμοποιούν πυροβόλα όπλα εναντίον προσώπων παρά μόνον σε αυτοάμυνα ή σε άμυνα τρίτων εναντίον της επικείμενης απειλής θανάτου ή σοβαρού τραυματισμού».

Οι αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας εκφράζονται στο άρθρο 3 του Κώδικα του Ο.Η.Ε., το οποίο ορίζει ότι «οι αξιωματούχοι επιβολής του νόμου μπορούν να χρησιμοποιούν βία μόνον όταν αυτό είναι αυστηρά απαραίτητο και στην απαραίτητη έκταση για την εκτέλεση του καθήκοντός τους. Αν η χρήση βίας είναι αναπόφευκτη τα μέλη των σωμάτων ασφαλείας πρέπει να ασκούν αυτοσυγκράτηση στην χρήση της».

Η απαγόρευση και η διάλυση δημόσιας συνάθροισης στο ύπαιθρο, που είναι παράνομη ή έχει μετατραπεί σε παράνομη, γίνεται όπως προβλέπει το Σύνταγμα [άρ. 11 παρ. 2 εδ. β'] και όπως ο «νόμος ορίζει». Πρόκειται για τις ισχύουσες διατάξεις του «Κανονισμού Διάλυσης Δημόσιων Συναθροίσεων», του Ν.Δ. 794/1971 και Β.Δ. 269/1972. Έτσι είναι επιτρεπτή η διάλυση δημόσιας συνάθροισης, όχι μόνον όταν επίκειται κίνδυνος για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια, αλλά και όταν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, με την τήρηση της ακόλουθης διαδικασίας:

α] με την άσκηση πειθούς χωρίς υλική βία. Η αστυνομική αρχή προσκαλεί στον τόπο της συνάθροισης τους εκπροσώπους της διοικητικής και δικαστικής αρχής, στους οποίους ανακοινώνει ότι συντρέχει νόμιμος λόγος για τη διάλυσή της.

β] με την άσκηση υλικής βίας, χωρίς χρήση των όπλων. Σε περίπτωση που οι μετέχοντες στη συνάθροιση δεν υπακούσουν στην πρόσκληση, η οποία σημειωτέον περιλαμβάνει υπόμνηση των ποινικών κυρώσεων, που προβλέπει το αδίκημα «θρασύτητα κατά της αρχής» [Π.Κ. άρ. 171], ο εκπρόσωπος της αστυνομικής αρχής «διατάσσει» τη διάλυσή της. Η διάλυση ενεργείται με την χρήση των «πρόσφορων προς τον σκοπό τούτο μέσων», δηλαδή των μέσων, που είναι κατάλληλα, με βάση τις αρχές της αναγκαιότητας, αναλογικότητας και επιείκειας. Η επιλογή των «πρόσφορων μέσων» πραγματοποιείται «κατά την κρίση» του διατάσσοντος, αλλά «με εκτίμηση της κατάστασης»-κριτήρια που ελέγχονται από το διοικητικό δικαστή. Τα μέσα [μορφές σωματικής βίας], μνημονεύονται από το νόμο ενδεικτικά με την εξής κατάταξη: βίαιη απώθηση, καταιονισμός με νερό, αστυνομική ράβδος, υποκόπανοι όπλων, δακρυγόνα και άλλα συναφή μέσα. Στα συναφή μέσα περιλαμβάνονται τα χημικά μέσα, εφόσον δεν είναι επιβλαβή για την υγεία και τη σωματική ακεραιότητα των ατόμων, αλλά, απλά προσωρινά, τα καθιστούν ανίκανα να δράσουν. Τα χημικά μέσα διακρίνονται σε καπνογόνα, εμετικά, παρηνιστικά και δακρυγόνα.

γ] με την χρήση όπλων. Ο εκπρόσωπος της αστυνομικής αρχής, αφού ζητήσει την γνώμη των παρόντων εκπροσώπων της δικαστικής αρχής «δύναται» να «διατάξει» την χρήση των όπλων από τα αστυνομικά όργανα, το έσχατο και εντελώς εξαιρετικό μέτρο αστυνομικής υλικής βίας. Η χρήση των όπλων, η οποία αρχικά αποτελεί «εκφοβιστική» βολή στον αέρα, μπορεί να γίνει σε περίπτωση άμυνας, κατάστασης ανάγκης και αντιμετώπισης αντίστασης.

Το ΣτΕ, ήδη πριν από εξήντα χρόνια, αποφάνθηκε [343/1943] ότι «τα αστυνομικά όργανα δεν μπορούν να ασκήσουν βίαια μέτρα κατά των πολιτών, παρά μόνο κατ' εξαίρεση και μόνο όπου ο νόμος επιτρέπει ή η αντίσταση κακοποιού ή άλλος κίνδυνος καθιστούν ταύτα απολύτως αναγκαία».

Το Διοικητικό Εφετείο Θεσσαλονίκης [799/2012] επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση 300 χιλ. ευρώ, για ηθική βλάβη, στο «θύμα της περιφνημής υπόθεσης ζαρντινιέρας» [Δ.Α], για τον τραυματισμό, που του προκάλεσαν όργανα της Ελληνικής Αστυνομίας, κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας τους, στον εορτασμό της 33^{ης} επετείου του Πολυτεχνείου [17.11.2006].

Σχετικά με την ίδια υπόθεση, το τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης καταδίκασε [16.12.2008] οκτώ αστυνομικούς για επικίνδυνη σωματική βλάβη, με ποινές φυλάκισης από 15 μέχρι 39 μήνες. Η υπόθεση σχολιάστηκε αρνητικά από τον ημερήσιο τύπο, καθώς οι ποινές θεωρήθηκαν δυσανάλογες μικρές σχετικά με τη σοβαρότητα της πράξης. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο [Πενταμελές Εφετείο 18.1.2013], καταδίκασε μόνον δύο από τους κατηγορούμενους, σε ποινή φυλάκισης 2,5 χρόνια και αθώωσε τους υπόλοιπους έξι.

Το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών [άρ. 1096/2011] έκρινε ότι «η χρήση των

δακρυγόνων χημικών ουσιών, κατά τις διαδηλώσεις του Ιουνίου 2006 και Φεβρουαρίου 2007 [8.6.2006, 27.6.2006 και 22.2.2007], τελούσε σε εύλογη σχέση με τα εγκλήματα που διαπράττονταν, ο περιορισμός δε των εκκαλούντων στην άσκηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι κατά τις εν λόγω συγκεντρώσεις, δεν συνιστά παράνομη από την πλευρά των αστυνομικών οργάνων προσβολή της προσωπικότητας τους, αλλά αποτελούσε αναγκαίο μέτρο για την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων [υγείας, ζωής, περιουσίας] των αστυνομικών και των υπόλοιπων διαδηλωτών και τρίτων πολιτών και την προάσπιση της δημόσιας τάξης και της ομαλής κοινωνικοοικονομικής ζωής της πόλης.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ομόφωνα [9829/2007], έκρινε ότι η ρήψη δακρυγόνων σε ειρηνικές διαδηλώσεις, αποτελεί παραβίαση ανθρωπίνου δικαιώματος. Ειδικότερα, η απόφαση εκδόθηκε μετά από προσφυγή εκπαιδευτικού [Αλί Γκιουνές] κατά της Τουρκίας, ο οποίος είχε δεχθεί κατά πρόσωπο δακρυγόνο από την αστυνομία, κατά τη διάρκεια της συμμετοχής του σε διαδήλωση κατά τη Σύνοδο Κορυφής του ΝΑΤΟ τον Ιούνιο του 2004, στην Κωνσταντινούπολη. Το δικαστήριο δικαίωσε τον Τούρκο διαδηλωτή και επιδίκασε κατά του κράτους, αποζημίωση 10 χιλ. ευρώ και δικαστικά έξοδα 1.500 ευρώ, κρίνοντας ότι η ρίψη δακρυγόνων εναντίον ειρηνικών διαδηλωτών και ιδιαίτερα εναντίον μεμονωμένων προσώπων, συνιστά παραβίαση [άρ. 3] της Σύμβασης Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με το οποίο απαγορεύεται κάθε κακομεταχείριση.

Ανεξάρτητες Αρχές, όπως ο Συνήγορος του Πολίτη, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η Διεθνής Αμνηστία έχουν ασχοληθεί με τα θέματα βίαιης καταστολής διαδηλώσεων.

Ειδικότερα ο Συνήγορος του πολίτη στην ετήσια έκθεση του 2011, επισημαίνει ότι η ΕΛ.ΑΣ έχει σημειώσει πρόοδο στον τομέα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και καταβάλλει προσπάθεια ώστε να αποβάλλει παραδοσιακές αντιλήψεις περί καταστολής.

Η Διεθνής Αμνηστία αναφέρει περιπτώσεις υπερβολικής χρήσης βίας από αστυνομικούς κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων. Σχετικά δε με την χρήση χημικών ερεθιστικών ουσιών, κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων το Μάρτιο 2012, σημειώνει ότι αν και είναι «λιγότερα θανατηφόρα» από ότι τα πυροβόλα όπλα, οι συνήθεις τύποι δακρυγόνων αερίων μπορούν επίσης να προκαλέσουν θανάτους και σοβαρούς τραυματισμούς, αν χρησιμοποιηθούν με τρόπο εσφαλμένο.

Η Ελληνική Αστυνομία και συγκεκριμένα το Τμήμα Γενικής Αστυνόμευσης -Κέντρο Επιχειρήσεων, ως υπεύθυνο για την τήρηση της δημόσιας τάξης, σε συνέντευξη του, στις 21.11.2011 και 13.12.2012, σχετικά με τη δράση του κατά τις δημόσιες υπαίθριες συγκεντρώσεις, υποστήριξε τα ακόλουθα:

«Μόλις η Αστυνομία έχει πληροφορία για «συγκέντρωση» σχεδιάζονται και λαμβάνονται μέτρα, ανάλογα με το είδος της συγκέντρωσης [πολιτική, θρησκευτική, συνδικαλιστική], το μέγεθος, την κοινωνική προέλευση των συγκεντρωμένων. Στην αρχή δίνεται μια απλή εντολή για περιφρούρηση [10-15 αστυνομικοί], για να μην παρεισφρύνουν άτομα που προκαλούν προβλήματα. Όταν υπάρχουν πληροφορίες για συμμετοχή αντιεξουσιαστικών ομάδων, στην περιφρούρηση υπεισέρχονται ειδικές μονάδες [εγκληματολογικών ερευνών, συνεργεία κατάσβεσης πυρκαγιάς]. Διατάσσεται περιφρούρηση σε «ευαίσθητες εγκαταστάσεις» [δημόσια κτίρια, Τράπεζες], στον τόπο συγκέντρωσης ως και κατά μήκος της πορείας. Ανάλογα με την εξέλιξη της συγκέντρωσης δίνονται οδηγίες από το Κέντρο Επιχειρήσεων για αναδίπλωση ή επέμβαση των δυνάμεων. Σε επίπεδο συναγερμού-ετοιμότητας βρίσκεται κατ' αρχή η Διεύθυνση Αστυνομικών Επιχειρήσεων, ενώ στη συνέχεια συνεισφέρουν και οι άλλες δυνάμεις.

Σύμφωνα ακόμη με την αστυνομία, οι επεμβάσεις διέπονται από την αρχή της αναλογικότητας και όχι της σκοπιμότητας. Είναι μάλιστα φορές, που αποφεύγονται οι συλλήψεις για «μικρά αδικήματα» [διακοπή της κυκλοφορίας, εξυβρίσεις], για να μην προκληθούν εντάσεις. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι προτεραιότητα της αστυνομίας είναι η αναγκαιότητα προστασίας κάποιων αγαθών σε συνάρτηση με τα προκαλούμενα αποτελέσματα. Οι επεμβάσεις γίνονται σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους. Εκτροπή υπάρχει από τη στιγμή που παύει η διαδήλωση να είναι «ήσυχη». Προηγείται ανακοίνωση του παρισταμένου εισαγγελικού λειτουργού για διάλυση [τρεις φορές]. Στη συνέχεια η εξέλιξη οδηγεί σε κλιμάκωση των μέτρων επέμβασης. Τα μέτρα αντιμετώπισης είναι στην αρχή τα χαρακτηριστικά ως «ήπια», όπως φραγμός, απώθηση. Η ρίψη δακρυγόνων, τα οποία δεν είναι χημικά, θεωρείται το ηπιότερο μέτρο αντιμετώπισης και ανάλογο με το προστατευόμενο αγαθό. Η ρίψη νερού δεν είναι συχνό μέτρο, χρησιμοποιείται δε όχι εναντίον των διαδηλωτών, αλλά για την κατάσβεση πυρκαγιών από μολότοφ. Χρήση χειροβομβίδων κρότου-λάμψης γίνεται πάντοτε σε ανοιχτό χώρο και δεν δημιουργεί προβλήματα. Η χρήση βομβών μολότοφ από τους διαδηλωτές, με κροτίδες ισχυρότερες και ανεξέλεγκτες, προκαλούν σε διαδηλωτές τραυματισμούς, οι οποίοι αποδίδονται σε ενέργειες της αστυνομίας. Πλαστικές σφαίρες δεν χρησιμοποιούνται από την ελληνική αστυνομία, δεδομένου ότι ούτε η ελληνική κοινωνία είναι έτοιμη να αποδεχτεί το μέτρο αυτό. Η αστυνομική ράβδος είναι το έσχατο μέσο, που χρησιμοποιείται σε συμπλοκή κατά τη σύλληψη, όταν προβάλλεται αντίσταση, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες, με αποτέλεσμα να έχουμε δυσάρεστες συνέπειες [βλ. υπόθεση Αυγουστίνου].

Τα δακρυγόνα είναι δυσάρεστα όχι όμως επικίνδυνα. Περιέχουν την ουσία CS, η οποία έχει κριθεί, τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και από εθνι-

κό δικαστήριο, ότι δεν είναι επιβλαβής. Εξάλλου η χρησιμοποιούμενη ουσία ελέγχεται προηγούμενα από το Χημείο του κράτους.

Μετά τα επεισόδια του Δεκεμβρίου 2008 δημιουργήθηκε ένα επιχειρησιακό σχέδιο αποκαλούμενο «NEMΕΣΙΣ». Σ' αυτόν το σχεδιασμό κωδικοποιήθηκαν οι ενέργειες και ολόκληρη η διαδικασία σε ευρείας κλίμακα διαδηλώσεις. Οι διαδηλώσεις του Δεκεμβρίου 2008 ήταν εκτεταμένες σε πολλές μεγάλες εστίες, με ετερόκλητα στοιχεία, όπως άτομα από όλες τις ηλικιακές ομάδες, ακόμη και με παιδιά από δημοτικά σχολεία. Το 2012 πραγματοποιήθηκαν 2000 περίπου διαδηλώσεις σε όλη την Ελλάδα».

Η άγνοια του πολίτη για τα νόμιμα όρια της ασκούμενης βίας και η πεποίθηση των αστυνομικών ότι ακολουθούν το γράμμα του νόμου για «νόμιμη δράση» καθιστούν την αστυνομική βία ιδιαίτερα «επικίνδυνη». Για να είναι επομένως νόμιμη, η χρήση βίας, από τα θεσμικά όργανα, πρέπει να κινείται πάντοτε μέσα στα αυστηρά καθοριζόμενα πλαίσια, των συνταγματικά κατοχυρωμένων, αρχών της νομιμότητας, αναγκαιότητας, αναλογικότητας και επιείκειας, έτσι ώστε να αποκτήσουν και πάλι οι υπαίθριες συναθροίσεις τη θέση που είχαν στην Αρχαία Ελλάδα και όχι να είναι συνώνυμο της βίας και της καταστροφής.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάδης, Σ. (2004). Εγκληματολογία, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- Amnesty International (2012). Europe: Policing demonstrations in the European Union (<http://www.amnesty.org>).
- Αναγνωστόπουλου, Α. (2011). «Σκέψεις για την υπέρβαση αμύνης από αστυνομικό υπάλληλο», Ποινική Δικαιοσύνη 4, σελ. 438.
- Arap, J. & Carrera, S. (2004). «Maintening security within borders. Toward a permanent state of emmergency in the EU?», Alternatives: Global, Local Political 29(4), σελ. 399-416.
- Βιδάλη, Σ. (2007). Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Βιδάλη, Σ. (2012). Αστυνομία, έλεγχος του εγκλήματος και ανθρώπινα δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Comninos, A. (June 2012). «Association and the Internet», Freedom of Peaceful Assembly and Freedom of Association and the Internet (<http://www.apc.org>).
- Δαγτόγλου, Δ. (2005). Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β', Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- della Porta, D., Peterson, A. & Reiter, H. (2006). The policing of transnational protest, Ashgate, Hampshire/England.

- Δημητρόπουλος, Α. & Παπαϊωάννου, Ζ. (2007). Συνταγματικά Δικαιώματα και Διαδίκτυο (<http://www.greeklaws.com>).
- Human Rights Review (2012). How fair is Britain? An assessment of how well public authorities protect human rights. Art. 11, «Freedom of Assembly and Association», Equality and Human rights commission (<http://www.equalityhumanrights.com>).
- Καράκωστας, Β. (1993). «Για το δικαίωμα του συνέρχεσθαι», Δίκη 24, σελ. 97.
- Κασιμάτης, Γ. (1986). Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ, Οι λειτουργίες του κράτους, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Κοκκινάκη, Κ. (2006). «Η σημασία του δικαιώματος του συνέρχεσθαι για την εφαρμογή του ποινικού δικαίου», Ποινική Δικαιοσύνη 10, σελ. 1194-1201.
- Κουράκης, Ν. (1991). Ειδικά εγκληματολογικά θέματα, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Λαμπροπούλου, Ε. (1999). Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Μάνεσης, Α. (1980). Συνταγματικό Δίκαιο, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- Μανωλεδάκης, Ι. (1994). Επιβουλή της δημόσιας τάξης, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- Μανωλεδάκης, Ι. (1994). Προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- Μαντζούφας, Π. (2008). «Προστασία προσωπικών δεδομένων και δημόσια ασφάλεια», στο: Εταιρία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών & Όμιλος «ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΣ ΜΑΝΕΣΗΣ», Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 14-15 Μαρτίου 2008, Καμτσίδου Ι. (επιμ.), Ηλεκτρονική παρακολούθηση σε υπαίθριους χώρους, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
- Μπακόπουλος, Ι. (1995). Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι σε ελληνικό, γαλλικό και αγγλικό δίκαιο, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μαυριάς, Κ. (2000). Συνταγματικό Δίκαιο, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- OSCE/ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights) (2010). Guidelines on Freedom of Peacefull Assembly, 2η έκδ., OSCE, Warsaw (<http://www.osce.org>).
- Παπαϊωάννου, Ζ. (2003). Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση αστυνομικής εξουσίας, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Παπαϊωάννου, Ζ. (2004). Περιεχόμενο και όρια της αστυνομικής εξουσίας- Η λειτουργική αρμοδιότητα του αστυνομικού προσωπικού της Ελληνικής Αστυνομίας, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Παπαϊωάννου, Ζ. (2006). Αστυνομικό Δίκαιο, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Πιτσογιάννης, Π. (1987). Συναθροίσεις-Συγκεντρώσεις, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.

- Ράικος, Α. (2008). Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη δικαιώματα, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Σβώλος, Α. & Βλάχος, Γ. (1955). Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Αθήνα.
- Σοφουλάκη, Λ. (2002). Η χρήση βίας από τα αστυνομικά όργανα ως υλικό μέτρο άσκησης αστυνομικής εξουσίας, Αρχείο Νομολογίας ΝΓ, 2002, σελ. 401-417.
- Στεργιούλης, Ε. (2001). Η Ελληνική Αστυνομία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2003). «Αστυνομική βία και ανθρωπίνια δικαιώματα», Ποινική Δικαιοσύνη 12, σελ. 1352-1362.
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2007). «Προσωπικά δεδομένα και διαδηλώσεις», Ποινική Δικαιοσύνη 11, σελ. 1280-1284.
- Συνήγορος του πολίτη (2011). Ετήσια έκθεση, Αθήνα (www.synigoros.gr/reports).
- Τάχος, Α. (1990). Δίκαιο της δημοσίας τάξης, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Τσάτσος, Δ. (1994). Συνταγματικό Δίκαιο-Τόμος Γ', Θεμελιώδη δικαιώματα-Γενικό Μέρος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Χρυσανθάκης, Χ. (1996). «Το δίκαιο Δημόσιας Τάξεως στη Νομική», Αστυνομική Επιθεώρηση, Μάρτιος 1996.
- Χρυσόγονος Κ. (2006). Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Weber, M. (1996). Κοινωνιολογία του κράτους, Κένταυρος, Αθήνα.

Διαδικτυακές πηγές

- Democratic Dialogue. Politics in Public: Freedom of Assembly and the Right to Protest (<http://www.cain.ulst.ac.uk>).
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (<http://www.nchr.gr>).
- Freedom of assembly and expression and public order of online resource centres, Oxford University Press (<http://www.oup.com/uk>).
- Human Rights Principles and the legal framework for peaceful protest (<http://publications-parliament.uk>).
- Human Rights Watch (<http://www.hrw.org>).
- (The) International Center for Not-for-Profit Law (<http://www.icnl.org>).
- Justice Police Institute (<http://www.justicepolicy.org>).
- Legal Search Engines (<http://lawnet.gr>).
- Νομική βάση Δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (<http://www.eur-lex.europa.eu>).
- Νομική Σχολή, ΕΚΠΑ (<http://www.law.uoa.gr>).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (<http://www.legislationline.org>).
- Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης (<http://des.panteion.gr/ekekdaad.html>).